

Μνήμων

Τόμ. 39 (2022)

Μνήμων

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΜΑΡΙΑ ΑΡΒΑΝΙΘΗ, Σπαθιά και άλλα όπλα: Στοιχεία για τον αφοπλισμό των μη Μουσουλμάνων στα χρόνια της Κωνσταντινούπολης, Μάρτιος – Απρίλιος 1821 **•** ΣΑΚΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ, Ένα νησί σε δύο επικράτειες: Η Κάλυμνος ανάμεσα στην Ελληνική Επανάσταση και την οθωμανική εξουσία (1824-1825)

• ΜΗΝΑΣ ΑΝΤΥΠΙΑΣ, Σπογγαλιευτικές συντροφίες και επιχειρήσεις στην Ύδρα στα τέλη της Επανάστασης και τα πρώτα χρόνια της οθωμανικής περιόδου (1830-1840) **•** ΣΩΤΗΡΟΤΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Το θεσμικό πλαίσιο και η γραφειοκρατία της αποκατάστασης των αγωνιστών της Ελληνικής Επανάστασης (1821-1906) **•** ΔΗΜΗΤΡΑ ΠΥΡΡΙΠΗ, Η ώρα της ανταλλαγής. Οι ανταλλάξιμοι Μουσουλμάνοι στον τοπικό Τύπο: Οι περιπτώσεις της Κρήτης και της Μακεδονίας **•** ΑΡΤΕΜΙΣΙΑ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ – ΚΥΡΙΑΚΗ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΥ – ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΜΕΛΟΥ, Από τη Βιθνία στην Ελλάδα: Πτυχές της κοινωνικής, οικονομικής και πολιτιστικής ζωής στον τόπο προέλευσης και εγκατάστασης μέσα από το Αρχείο Προφορικής Παράδοσης του ΚΜΣ **•** ΜΑΡΙΑΝΝΑ ΚΑΡΑΛΗ, Ο «τεκμηριωτικός φακέλος της αιωνιότητας του αίματος»: Οι φωτογραφικοί «παραλληλισμοί» της Nelly's και η εποχή τους **•** ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ, Τα τοπικά οικονομικά δίκτυα των Ομιλών Ενόπλων Καταδικασομένων Αγωνιστών (ΟΕΚΑ) ως πρώιμο στάδιο του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΟΚΙΜΙΟ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΧΑΡΤΟΜΑΤΣΙΔΗ – ΝΑΤΑΛΙΑ ΣΤΟΥΡΜΑ, Δημογραφικές μεταβολές στην Ελλάδα της Κατοχής (1941-1944/45): Μια ιστοριογραφική προσέγγιση της πληθυσμιακής κινήτικότητας

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΜΟΪΡΑΣ, Δύο οθωμανικά τεκμήρια για τον Ρήγα **•** ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΣΦΟΙΝΗ, «Μια πιστή εικόνα της Ελλάδας»: Από το ημερολόγιο του ιρλανδού φιλέλληνα James Emerson (1825) **•** ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΧΡΗΣΤΟΥ, Οι ενθυμήσεις του Μαρμερηνού Λαμπρινού Κ. Δημαρχόπουλου, 1821-1866 **•** ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ, Μερικές σκέψεις για τη ζωή, το επιστημονικό έργο και την ποικίλη δράση του Αντωνίου Σαγιά

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

Εκδόσεις για το 1821. Μια δεύτερη αποτίμηση: Χάρης Αθανασάδης, Δημήτρης Δ. Αρβανιτάκης, Σίμος Μπούζικης, Μιχάλης Σωτηρόπουλος, Άννα Αθανασούλη, Παναγιώτης Στάθης **•** Ευθύμιος Μαχαίρας, Βασιλική Θεοδώρα, Νικόλαος Αβανός, Κατερίνα Γαρίδα, Δημήτρης Γαργής, Ζωή Καζάκου

39

ΑΘΗΝΑ 2022

Francesco Scalora, Atene 1821-1827 nel diario di Cesare Vitali. In appendice: la resa della Acropoli d'Atene, Istituto Siciliano di Studi Bizantini e Neoellenici "Bruno Lavagnini", Quaderni 21, Παλέρμο 2021

ANNA ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΗ

doi: [10.12681/mnimon.37431](https://doi.org/10.12681/mnimon.37431)

Copyright © 2024, Μνήμων

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΗ Α. (2024). Francesco Scalora, Atene 1821-1827 nel diario di Cesare Vitali. In appendice: la resa della Acropoli d'Atene, Istituto Siciliano di Studi Bizantini e Neoellenici "Bruno Lavagnini", Quaderni 21, Παλέρμο 2021. *Μνήμων*, 39, 341–344. <https://doi.org/10.12681/mnimon.37431>

Francesco Scalora, *Atene 1821-1827 nel diario di Cesare Vitali. In appendice: la resa della Acropoli d'Atene*, Istituto Siciliano di Studi Bizantini e Neoellenici "Bruno Lavagnini", Quaderni 21, Παλέρμο 2021, 265 σ.

Η επέτειος των 200 χρόνων από την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης δημιούργησε ιδιαίτερα ευνοϊκές συνθήκες για την υλοποίηση πολυσχιδούς έρευνας για το '21 και πυροδότησε μια εκδοτική «έκρηξη», η οποία δεν κόπασε μετά το πέρας του επετειακού έτους, αλλά γέννησε προσδοκίες και ερευνητικά ερωτήματα για τη συνέχιση της σχετικής ιστοριογραφικής συζήτησης στο μέλλον. Εκτός από τις πρωτότυπες μελέτες και τις επίτομες αφηγήσεις για την Επανάσταση, σημαντικό μέρος της βιβλιογραφικής παραγωγής αποτέλεσαν και εκδόσεις, επανεκδόσεις και μεταφράσεις απομνημονευμάτων και ημερολογίων ελλήνων και φιλελλήνων αγωνιστών, καθώς και προσώπων που έζησαν τα γεγονότα από διαφορετική θέση. Τα ιστορικά κείμενα εμπλουτίστηκαν με εισαγωγικές μελέτες και σχολιασμό διακεκριμένων ιστορικών, οι οποίοι επιχείρησαν, μεταξύ άλλων, να προτείνουν νέες αναγνώσεις των θεμελιωδών πηγών της ιστορίας της Επανάστασης.¹

Σε αυτήν την κατηγορία εντάσσεται η κριτική έκδοση, από τον Francesco Scalora, του ανέκδοτου μέχρι σήμερα αυτόγραφου ημερολογίου του Καίσαρα Βιτάλι (Cesare Vitali), φιλέλληνα ιατρού και υποπρόξενου του Βασιλείου των Δύο Σικελιών στην Αθήνα, η οποία συμπεριλήφθηκε στη σειρά «Quaderni» του Σικελικού Ινστιτούτου Βυζαντινών και Νεοελληνικών Σπουδών «Bruno Lavagnini» και πραγματοποιήθηκε υπό την αιγίδα του Κέντρου Ελληνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου του Harvard. Τα φύλλα του ημερολογίου συναπαρτίζουν το χφ. 54 που απόκειται στη Συλλογή Βλαχογιάννη των Γενικών Αρχείων του Κράτους (Β' Κατάλογος Χειρογράφων), και σε αυτά καταγράφονται κυρίως τα επαναστατικά γεγονότα στην Αθήνα κατά την περίοδο 1821-1827, από την πρώτη πολιορκία και την απελευθέρωση της πόλης (Απρίλιος 1821) έως την παράδοση της Ακρόπολης στους Οθωμανούς (Μάιος 1827).

Η έκδοση προσθέτει μία ακόμα ψηφίδα στη χαρτογράφηση του ιταλικού φιλελληνικού φαινομένου, με το οποίο έχει ασχοληθεί επιστημονικά ο Scalora. Στον 19ο τόμο της ίδιας σειράς του Ινστιτούτου είχε δημοσιευτεί το 2018 η πυκνή μελέτη του *Sicilia e Grecia. La presenza della Grecia moderna nella cultura siciliana del XIX secolo* (Istituto Siciliano di Studi Bizantini e Neoellenici "B. Lavagnini", Quaderni 19, Παλέρμο 2018, 548 σ.), με την οποία είχε επιχειρήσει να αναδείξει, μέσα από την ανάλυση του Τύπου και των φιλελληνικών λογοτεχνικών έργων των σικελικών πνευματικών ελίτ, τον ιδιαίτερο δεσμό μεταξύ της Ελληνικής Επανάστασης και των πνευματικών και πολιτικών διεργασιών που βρίσκονταν σε εξέλιξη στην

1. Αξίζει να μνημονευτεί η έκδοση πέντε απομνημονευμάτων στη σειρά Κείμενα Μνήμης, στο πλαίσιο του κύκλου δράσεων «1821-2021: 200 χρόνια από την Ελληνική Επανάσταση. Ιστορία – Αρχαία – Μνήμη» του Ιδρύματος της Βουλής των Ελλήνων, καθώς και η έκδοση, σε ελληνική μετάφραση, δέκα απομνημονευμάτων και φυλλαδίων που έγραψαν φιλέλληνες όπως ο Σατωβριάνδος και ο Ο. Βουτιέ, στη φιλελληνική σειρά της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος – Εθνικού Ιστορικού Μουσείου (IEEE – EIM).

Ιταλία από τις αρχές του αιώνα μέχρι την ενοποίησή της. Με την έκδοση της μαρτυρίας του Βιτάλη, ενός ελάσσονος φιλέλληνα, ο Scalora φωτίζει μια ελάχιστη διερευνημένη έκφανση του ιταλικού φιλελληνισμού, αυτήν της συμβολής στην Ελληνική Επανάσταση των Ιταλών που βρέθηκαν στην Ελλάδα εξόριστοι ή για λόγους καριέρας, και της δραστηριότητάς τους στα ελληνικά εδάφη.²

Της έκδοσης προτάσσεται μια τεκμηριωμένη και κατατοπιστική εισαγωγική μελέτη (σ. 9-51), που αρθρώνεται σε πέντε ενότητες και συμπεριλαμβάνει, στις τελευταίες σελίδες, την αρχειακή περιγραφή των χειρογράφων του Βιτάλη (χφ. 53-55), που βρίσκεται στον Β' Κατάλογο της Συλλογής Βλαχογιάννη και είναι συμπληρωμένη και διορθωμένη από τον εκδότη, μαζί με τους εκδοτικούς κανόνες που ακολουθήθηκαν κατά τη μεταγραφή.

Λίγα λόγια για τον συντάκτη του ημερολογίου, με βάση τα βιογραφικά στοιχεία που συγκεντρώνονται στην πρώτη ενότητα της εισαγωγής. Ο Καίσαρ Βιτάλης, πτυχιούχος ιατρικής και φυσικής στη Μολόνια στα τέλη του 18ου αιώνα, εγκατέλειψε την Ιταλία για την Ελλάδα κατά την πρώτη δεκαετία του 19ου αιώνα, κάτω από άγνωστες συνθήκες, και έζησε στην Αθήνα για 16 χρόνια, μέχρι τον θάνατό του, τον Δεκέμβριο του 1827. Ο Scalora αναδεικνύει εμφατικά τον εντυπωσιακό βαθμό ενσωμάτωσής του στα αθηναϊκά κοινωνικά δίκτυα μέσω συγγενειών, κυρίως γάμων, και της δραστηριότητάς του ως εφόρου της Φιλομούσου Εταιρείας των Αθηνών και ως μέλους της αθηναϊκής επιτροπής της Φιλανθρωπικής Εταιρείας του Ναυπλίου. Ο Βιτάλης είναι περισσότερο γνωστός στην ιστοριογραφία για την αμφιλεγόμενη ιατροδικαστική γνωμάτευση που συνέταξε τον Ιούνιο του 1825 για τον θάνατο του Οδυσσέα Ανδρούτσου· όμως, τόσο το ημερολόγιό του όσο και οι μαρτυρίες συγχρόνων του αγωνιστών, όπως του Διονύσιου Σουρμελή, αναδεικνύουν το θερμό ενδιαφέρον που επέδειξε για τα γεγονότα της Επανάστασης και την υποστήριξη που προσέφερε στους επαναστατημένους Έλληνες. Στα χρόνια της Επανάστασης –πιθανότατα μόνο το 1825– διετέλεσε υποπρόξενος του Βασιλείου των Δύο Σικελιών. Μολονότι δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε με βεβαιότητα τη διάρκεια της θητείας του, αξίζει να επισημάσουμε την αντινομία ανάμεσα στη φιλελληνική του δράση και την προξενική ιδιότητα, η οποία επέβαλλε την τήρηση ουδετερότητας απέναντι στα εμπόλεμα μέρη, σύμφωνα με τη επίσημη στάση που είχε υιοθετήσει το ιταλικό Βασίλειο.

Ακολουθεί ένα σύντομο χρονικό της εύρεσης και διάσωσης των χειρογράφων, ενώ στην τρίτη ενότητα της εισαγωγής σκιαγραφείται η εικόνα της Αθήνας, στην οποία έζησε ο Βιτάλης. Τον λόγο έχουν πρώτα οι ιταλοί περιηγητές και φιλέλληνες Saverio Scrofani, Giuseppe Pecchio, Carlo Vidua και ο Giambattista Casti, στο βλέμμα των οποίων συνυπάρχουν ο θαυμασμός της μυθοποιημένης αρχαιότητας με την απογοήτευση για την ερειπιώδη σύγχρονη εικόνα της πόλης. Παρατίθενται, επιπλέον, μέσα από ελληνικές πηγές και από την πλούσια βιβλιογραφία για το θέμα, στοιχεία για την πληθυσμιακή της σύνθεση, την αρχιτεκτονική και τα μνημεία

2. Ενδεικτικά βλ. Σπυρίδων Δ. Λουκάτος, *Ο ιταλικός φιλελληνισμός κατά τον Αγώνα της Ελληνικής Ανεξαρτησίας, 1821-1831*, Ελληνική Επιτροπή Σπουδών Νοτιοανατολικής Ευρώπης, Αθήνα 1996· Maurizio Isabella, *Risorgimento in Exile. Italian Emigrés and the Liberal International in the Post-Napoleonic Era*, Οξφόρδη – Νέα Υόρκη, Oxford University Press, 2009.

της. Στην τελευταία ενότητα γίνεται αναφορά σε γνωστά τεκμήρια που κατέλιπαν ξένοι πρόξενοι και γιατροί που έζησαν την ίδια εποχή στην Αθήνα: μεταξύ αυτών περιλαμβάνονται προσωπικότητες όπως ο Domenico Origone, πρόξενος της Ολλανδίας το 1819, ο υποπρόξενος της Γαλλίας Louis François Sébastien Fauvel ή ο ελβετός φιλέλληνας Jakob Meyer.

Ο Scalora εντάσσει το ημερολόγιο του Βιτάλη στην πλούσια λογοτεχνική παράδοση των απομνημονευμάτων και των άλλων αφηγήσεων που κινούνται μεταξύ λογοτεχνίας, ιστορικού λόγου και πολιτικής πράξης, η οποία ευδοκίμησε τον 19ο αιώνα στα ιταλικά γράμματα. Ο λόγος του Βιτάλη είναι ένας «λόγος εν θερμώ»,³ που χαρακτηρίζεται από αμεσότητα και αυθορμητισμό, γεγονός το οποίο εξηγεί εν μέρει την προ-

χειρότητα της γραφής που δυσχεραίνει την ανάγνωση. Αντιθέτως, ο Βιτάλης εγκαταλείπει την ημερολογιακή καταγραφή, όταν συντάσσει το κείμενο που περιλαμβάνεται στον τελευταίο φάκελο (10^ο) του χφ. 54, με τίτλο «Resa della Acropoli d'Atene» [«Η παράδοση της Ακρόπολης των Αθηνών»], καθώς σχεδίαζε την έκδοσή του. Το κείμενο αφηγείται τα τραγικά γεγονότα που διαδραματίστηκαν κατά την πολιορκία της Ακρόπολης από τις δυνάμεις του Μεχμέτ Ρεσίτ Κιουταχί πασά έως την παράδοσή της, τον Μάιο του 1827, και εκδίδεται ξεχωριστά, στο Παράρτημα του βιβλίου (σ. 193-218).

Στο δεύτερο μέρος μεταγράφεται το κείμενο του ημερολογίου χωρίς πολλές παρεμβάσεις του εκδότη στη γλώσσα του πρωτότυπου, πέραν ελαχίστων αναγκαίων διορθώσεων στην ορθογραφία και τη στίξη, για τη διευκόλυνση του αναγνώστη. Η ημερολογιακή καταγραφή έχει αρκετά κενά: ο Βιτάλης διέκοψε τη συγγραφή το 1825 μέχρι και τον Ιούλιο του 1826, όπως σημειώνει ο ίδιος, λόγω των απαιτήσεων της προξενικής του δραστηριότητας. Ο συγγραφέας εστιάζει κυρίως στα γεγονότα που διαδραματίστηκαν στην Αθήνα και την ευρύτερη περιοχή της Αττικής, χωρίς να παραλείπονται οι κυριότερες ειδήσεις που φτάνουν από τα υπόλοιπα μέρη. Αν και εκφραστικά λιτή, η αφήγησή του είναι συχνά εξαιρετικά λεπτομερής, γεγονός που της προσδίδει ιδιαίτερη αξία: ενδεικτικά, εκτός από τις περιγραφές των μαχών και τις εντυπώσεις του για τους πρωταγωνιστές των γεγονότων, παρέχονται πολύτιμες πληροφορίες για τον εξοπλισμό, τις ανθρώπινες και υλικές απώλειες του πολέμου, την τύχη των αιχμαλώτων και τις πολιτικές εξελίξεις.

3. Ο Scalora δανείζεται στην τέταρτη ενότητα τον τίτλο του άρθρου του Δημήτρη Δημητρόπουλου, «Λόγος εν θερμώ», εφημ. *Αυγή*, Ενθέματα, 24.3.2001.

Στις πλούσιες υποσημειώσεις ο Scalora παραθέτει τεκμηριωμένα και με βιβλιογραφικές παραπομπές γλωσσικές επεξηγήσεις και πληροφορίες για τα πρόσωπα, τα τοπωνύμια και τα γεγονότα που καταγράφονται στο κείμενο. Σε ορισμένες περιπτώσεις αντιπαραβάλλει την εξιστόρηση του Βιτάλη με αποσπάσματα άλλων πηγών, όπως της *Ιστορίας των Αθηνών* του Δ. Σουρμελή, με την οποία εντοπίζονται σε κάποια σημεία έκδηλες ομοιότητες. Το βιβλίο συνοδεύεται από ευρετήρια κύριων ονομάτων, ενώ άξια μνείας είναι η ποιότητα και η καλαισθησία της έκδοσης. Όπως επισημαίνεται στην Εισαγωγή (σ. 24 και υποσ. 49), είχε γίνει απόπειρα μετάφρασης του ημερολογίου στα ελληνικά, πιθανόν από τον ζακυνθινό ιστορικό Λεωνίδα Ζώη.⁴ Θα ήταν ενδιαφέρον εγχείρημα η εκπόνηση μιας ολοκληρωμένης και σύγχρονης μετάφρασης, με στόχο να καταστεί το σημαντικό αυτό τεκμήριο προσιτό σε μεγαλύτερο τμήμα του ελληνικού αναγνωστικού κοινού.

ANNA ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΗ

Λένα Διβάνη, *Το πικρό ποτήρι. Ο Καποδίστριας, η Ρωξάνδρα και η Ελλάδα*, Αθήνα, Πατάκης, 2020, 219 σ.

Η ενασχόληση της ελληνικής ιστοριογραφίας με τον Ιωάννη Καποδίστρια υπήρξε εύλογα έντονη. Το μοντέλο διακυβέρνησης που εφάρμοσε ο Καποδίστριας, το οποίο οδήγησε στη συγκρότηση μιας ισχυρής αντιπολίτευσης και στην όξυνση της εμφύλιας αντιπαράθεσης, με τραγική κατάληξη τη δολοφονία του, προκάλεσε έντονα αποκλινοσες προσεγγίσεις στην ελληνική ιστοριογραφία και ευρύτερα στην ελληνική ιστορική κουλτούρα, ενώ η αποτίμηση της πολιτείας του αποτελεί, ακόμη και σήμερα, ένα ιστοριογραφικό desideratum. Η πρόσφατη επέτειος των 200 χρόνων από το Εικοσιένα προσέδωσε στη διερεύνησή του και επιστήμονες που δεν είχαν ασχοληθεί συστηματικά έως τώρα με αυτήν τη θεματική: ανάμεσά τους η Λένα Διβάνη, λογοτέχνης και ιστορικός, ειδικευμένη στη διπλωματική και πολιτική ιστορία κυρίως του 20ού αιώνα. Η συγγραφέας εξέδωσε ένα ιστορικό ανάγνωσμα – βιογραφία του Καποδίστρια με λογοτεχνικές διαστάσεις, χτισμένο γύρω από το ειδύλλιο του με την Ελληνομολδαβή Ρωξάνδρα Στούρτζα, που δεν κατέληξε ποτέ σε γάμο. Η αφηγηματική επιλογή του ιστορικού-λογοτεχνικού αναγνώσματος από μία ιστορικό είναι ευπρόσδεκτη, διότι επιτρέπει ευκολότερη και μεγαλύτερη διείσδυση της ιστορικής γνώσης στο ευρύ αναγνωστικό κοινό. Πράγματι το βιβλίο της Διβάνη *Το πικρό ποτήρι* συμπεριλήφθηκε στους καταλόγους των πλέον ευπώλητων βιβλίων.

Ωστόσο, ήδη από τον τίτλο, η συγγραφέας μάς προδιαθέτει για την προσέγγισή της: ο Καποδίστριας παραβάλλεται εμμέσως με τον Ιησού Χριστό και το πικρό ποτήρι της θυσίας, που εκούσια ήπιε. Οι παραλληλισμοί είναι ρητοί στο κείμενο: όταν ο Καποδίστριας αποφάσισε να δεχθεί την εκλογή του ως κυβερνήτη, «δεν είχε ψευδαισθήσεις βέβαια. Ήξερε και πού πήγαινε και με ποιους είχε να κάνει. Μία

4. Η μετάφραση έμεινε ανολοκλήρωτη, μόνο ένα μικρό τμήμα της εντοπίζεται στον Β' Κατάλογο της Συλλογής Βλαχογιάννη, Θ', Ημερολόγια Επαναστάσεως, χφ. 55.